

84(51.27)
C0 F 72

K. ERNAZAROV

DOSLÍQ HAQQÍNDA ÁPSANA

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач _____

20119	336
9.05.19	778.

7368.

Харов К.

архана

017

73008.

РБС, Зак. В-193-20 м.л.к.--84

Қ. 1100001/
Е 72
К. ERNAZAROV

DOSLÍQ HAQQÍNDÁ ÁPSANA

*(Kishi hám orta mektep jasındaǵı balalar ushın
qosıqlar, ráwiyatlar, ápsanalar, ertekler)*

НÓKIS
«QARAQALPAQSTAN»
2017

Рем

UDK: 821.512.121-1(081)-053.5

BBK: 5 Qar

E-72

K. Ernazarov. «Dosliq haqqında
ápsana» (*kishi hám orta mektep
jasındaǵı balalar ushın qosıqlar,
ráwiyatlar, ápsanalar, ertekler*).
Nókis. «Qaraqalpaqstan» baspası,
2017-jıl, 80 bet.

Belgili balalar shayırı Kóbeysin Ernazarovtıń bul qosıqlar toplamında balalardı ádep-ikramlı bolıwǵa, miynetti súyiwge shaqırıw menen birge, xalıq ápsanaları menen ertekleriniń syujeti tiykarında jazılǵan shıǵarmalarında jaqsılıqtıń jamanlıq ústinen jeńiske erisetuǵınlıǵın kórkemlik penen súwretlep, balalıq kewlinde páklikti, adamgershilikti qáliplestiredi.

ISBN—978-9943-5053-7-7

© «Qaraqalpaqstan» baspası, 2017-jıl.
© K. Ernazarov, 2017-jıl.

QOSÍQLAR

BIZÍN ATAM

Atamız bizin úydın,
Belgili «generalı».
Iyesi izzet-sıydın,
«Labbay» dep turar bári.

Sol atam kúni keshe,
Násiyat etti mağan:
— Balam-aw, sen nan jeseñ,
Búliner eki jağan.

Kiyim goy hesh gáp emes,
Tabılar ilingendey,
Bereyin sağan keñes,
Jeseñ-o búlindirmey.

Nannın hár usağında,
Kúshi bar qırq jigittin
Tap sendey jas wağında,
«Bir toyıw» edi úmitim.

Sebebi ashlıq edi,
Tislemge zar edik biz,
Házir goy ağıl-tegil,
Túste de kórmegenbiz.

Miynetin shekpegen soñ,
Qádirin bilmeysizler,
Násiyat gáplerdi de,
Qulaqqa ilmeysizler.

Sonlıqtan adım sayın,
Jatırğan nan kóremen.
Hár usaq — juldız, ayım,
Qásterlep men teremem.

Nabada bilmey bassam,
Tik turar tóbe shashım,
Túskendey jerge aspan,
Batpaydı ishken asım.

Este tut: nan degenniń,
Dúnyada teni bolmas,
Húrmetlep nan jegenniń,
Heshqashan kemi bolmas...

Atamız biziń úydiń,
Belgili «generalı».
Kewlime túyip aldım,
Ne aytsa bárin, bárin.

URÍSTÍ

Eki qoraz urısıp,
Qanap qaldı kekili,
Párlerin de julısıp,
Ájeptáwir sekili.

Eki bala negedur,
Urısıp qaldı, bilmedim,
«Arasha»lap alǵansha,
Úzildi talay ilgegi...

Eki teke tiresip,
«Baw-baw»lesip baqırdı.
Múyizleri siresip,
Sındırıp aldı shaqın da.

Oylap tursam jánjeldiń,
Aqibeti jamanlıq,
Tatıwlıqqa ne jetsin,
Bolsın deseń amanlıq.

ÓTIRIKSHI OTÍZBAY

— Mal qoraǵa ot tiydi, —
Dep baqırdı Otızbay.
Eleńletip hár úydi,
Jıynaldı adam otızday.

Qaysı qora, qay manda?!
Abır-sabır alaman...
Sózi shıǵıp jalǵanǵa,
Aldanasań qalasań.

— Qırmanjayğa suw jıqtı, —
Dedi bir kún tağı da.
Belin alıp jurt shıqtı,
Shıq túspegen mańına.

Umıttırıp qayna-qay,
Oylap tabar «patırat».
«Ótirikshi Otızbay»,
Deser biziń átirap.

Sol Otızbay jaqında,
Járdem sorap shaqırdı,
Otırıp garaj jaǵında,
Way-waylap kep baqırdı.

Isenbedik sózine,
Qılwası dep qádingi.
Sheber edi ózi de,
Aldawǵa hár adımda.

Keyin bilsek ayaǵın,
Temir qısıp qalıptı,
Qolında qoltıq tayaǵı,
Damkrat «ósh» alıptı.

«Ótirikshiniń rası,
Zaya keter» degen bar.
Qaytarsań jurt ıqlasın,
Usınday jaza tabılar.

ÚSH ERINSHEK

— Kim jaqsı kóredi,
Máyekti? — desem,
Burın qol kóterer,
Qonjetay Ásen.

— Qaysı biriń jeysiz,
Qızıl almanı?—

Desem. Aldı menen,
Keler Pármanım.

— Qaysıńa bereyin,
Shıqqan qıyardı?—
— Bir ózime, — deydi,
Marat uyalmay.

— Qaysısıñız salasız,
Tawıqqa jemdi?
Ses bermes qulaqtan,
Qalganday demde.

— Qaybiriñ qıyargı,
Suwdı ashasız?—

Desem birim-birim,
Úyden qashadı.

Oylap kórsem bular,
Tayınğa tanıq,
«Úsh erinshek» bolıw,
Qáwpi bar anıq.

KIM KÚSHLI?

Kim kórgen ájaǵamdı,
Kiyimi shubar-shubar?!
«Murtıma zıyanlı» dep,
Betin de shala juwar.

Al, shashı iynin jawıp,
Turganı maǵan batar,
Tún boyı shawıp-shawıp,
Kún boyı uyqılap jatar.

Ákemniñ baqırǵanı,
Hárregen bir shaqqanday,
Anamnıñ baqırǵanı,
Mısalı may jaqqanday.

Jaqında sol ájaǵam,
Úylendi bir sulıwǵa,
Shek qoydı sonnan baslap,
Tún boyı qıdırıwǵa.

Al, búgin qızıq kórdim,
«Xoshlasqan» shashı menen,
Bilemen islegen joq,
Óziniñ bası menen.

Qalay da kishem biziñ,
Kúshli eken bárimizden,
«Dúzewge» asaw attı,
Ózinshe joba dúzgen.

MAZASÍN AYT, MAZASÍN!

Esen, Qural, úshewimiz —
Kólge qarmaq tasladıq.
Eń dáslepki sınaq bul,
Asıqpadıq, saspadıq.

Bir máháli qalqımız,
Batıp-shúmip baratır.
Sıbırladım: «Tartıńız!»,
Eki «ańqaw» qarap tur.

Bara tarttım qarmaqtı,
İlinipti aq shabaq,
Háwes artıp barmaqta...
Keshte boldı bir tabaq.

Balıqlardı teń bóldik,
Hárkimdiki bir asım...
Óziń tawıp jegenniń,
Mazasın ayt, mazasın!

REÑLER

Qızıl, sarı, kók reń,
Adamğa kóp kerekli,
Al, aq reń qosılsa,
Türli-túske derek bul.

Mısal meniń shashımdı,
Aqqa boyap taslasa,
Ájep emes «garrı» dep,
Jurt shaqıra baslasa.

Nelikten de adamlar,
Háwes emes qarağa,
Al, menińshe bul reń,
Kóp paydağa jarağan.

Reñlerdi alalap,
Shegaralaw joyılsa!
Hár birewi kerekli,
Óz ornına qoyılsa!

KIMNİN ELİ SULÍW!?

Bir kúni Artektegi,
Balalar jámlenisip,

«Qaysı jurt sulıw?!» degen,
Sawaldı qoydı kesip.

Kavkazdan kelgen bala,
Tawların maqtay ketti,
Tayganı gezgen bala,
Toǵayın táriyp etti.

«Teńizge ne jetsin!» dep,
Estonlı bala qızdı.
Qalada tuwılǵanlar,
Kartadan astın sızdı.

Al, men de qarap qalmay,
Maqtadım qawınımdı.
Gúz kelse jemiske bay,
Jiydeli awılımdı...

Másele sheshilmedi,
Sol kúni keshke shekem.
Hárkimniń tuwǵan jeri,
Ózine ısıq eken.

HÓKKI TAYAQ

Minip hókki tayaqqa,	Sóyte-sóyte úyrendim,
Júriwdi men de kúsedim.	Hókki ústinde júriwdi,
Ańsat óner qayaq ta,	Paydasın onıń kóp kórdim
Atlaw qıyın úsh adım.	Mısalı minar qurılı.

Talay sapar jıǵıldım,	Kiyatırǵan padamı,
Tuta almay ózimdi,	Jurttan burın kóremen,
Bir nárseni uǵındım:	Doslarıma xabardı,
Kerek eken tózim de.	Óz waqtında beremen.

Sharshamayman heshqashan,
Juwırsam da alısqa,
Jaqında hókki boyınsha,
Qatnasaman jarısqa.

KISHKENE DIYQANLAR

Timur, Maxsut ekewi, Oqıwdan kelse talabı:	Erte báhár bir qıytaq, Qıyar egip tasladı.
Toyıp bolıp awqatqa, Qolına beldi aladı.	Kórip hayran qalasañ, Gúlge otıra basladı.
Tapqa kelgen atızdı, Awdaradı maydalap.	Qarıq alıp, dombıqlap, Tárbiyasın berip júr.
Úy aldınan ketpeydi, Islemes ana «qaydalap».	Miynetiniñ jemisin, Hár jıl sayın kórip júr.

«Jatqanğa jan juwımas»,
Degen xalıqta naqıl bar.
«Miynettiñ túbi — ráhát»,
Túsingenniñ aqlı bar.

QUWÍRSHAQ

Meniñ bar quwırshağım,
Heshqashan etpes shağım,
Qashan kórseñ ol mağan,
Jayıp turar qushağın.

Men de jaqsı kóremen,
Kóterip oynap júremen,
Hár bayramda men oğan,
Kóylek tigip beremen.

Boyına bolar shap-shaq,
Quwanadı quwırshaq,
Raxmetin bildirip,
«Sóyleydi» adam usap.

Anam da maqullaydı,
«Appağım — aql» — deydi,
«Qızımday sheber ele,
Tigiwshi tabılmaydı».

KIM BOLSAM EKEN?

Ádebiyat páninen,
Búgin jazdıq shıǵarma.
Tema: «Kim bolsam eken?»,
Hárkim de bar bir árman.

«Koperator eń zor, dep,
Jazıptı dostım Aman.
— Aspazlıqtı pitkerip,
Zor asxana quraman».

Gúlbáhár bolsa depti:
— «Satiwshı jaqsı talap.
Ne qálesen qolında,
Júrmeysen jurttan sorap».

Kim injener, kim vrash,
Muǵallım, shofyor da kóp,
Birazları qıyallar,
«Kosmonavt bolsam» dep.

Ishinde ózim eken,
Mal baǵıp qalsam degen.
Qatıq-sútti molaytıp,
Dúkanǵa salsam degen.

MOYÍNLAW

«Úy menen qora arasin,
Tas tógip soqpaq et» degen.
Tapsırmasin ákemniń,
Umutıp qashan ketkenim.

Jaz ótip gúz keldi de,
Baslandı bir ılaysań.
Malqoraǵa jetkenshe,
Úsh-tórt jerde qulayman.

Keship qara batpaqtı,
Shıyrshıq tas tasıdım.
Qátemdi ishten moyınlap,
Basımdı ábden qasıdım.

Waqtında islep qoyǵanda,
Bul mashqala bar ma eken?!
Durıs eken násiyat,
«Atannı tilin al» degen.

TÁBIYATQA SAYAXAT

BÁHÁR

Qaynıh kúlip qaradı,
Mızlar erip baradı,
Hıwlep turǵan dalaǵa,
Bir jılılıq taradı.

Azan-ǵazan úyrekler,
Ópepek shash túydekler,
Qılıtıyp shıǵa basladı,
Aldı menen súyrikler.

Buldar basıp ashıwın,
Hıahtı jerge shashıwın,
Ira bolıp aǵıldı,
Qalıwıdıń tasıwı.

Uyqılap turǵan terekler,
Kók lipasın derekler,
Baǵlar háykel taǵınıp,
«Endi tumar kerek» der.

Kel, kel, qutlı báhárim,
Qaytarǵan qıs qáhárim,
Seniń menen shıraylı,
Tábiyat, jer jáhánim.

JAZ KELSE

Jaz kelse ráhát,
Gúldey jaynaymız.
Tábiyat qoyında,
Erkin oynaymız.

Shılıqtan qaraw,
Maǵan unaydı.

Qaratawım jazda,
Qanday shıraylı.

Badaydı barıp,
Kórgeniń bar ma?!
Maqtamas heshkim,
Qurı biykargá.

Arjağı dárya,	Házirshe aytarım,
Berjağında taw.	Sizlerge tek te.
Súwretshi bolsam,	Báhárde keliń,
Salar edim-aw.	Daraq ekpekke.

TOĞAY BOLSÍN DALAMÍZ

Biyik-biyik jaylardan,	Hárkim bir túp daraqtan,
Tiklense de qalamız,	Kógertkenniń ózinde.
Suwlar ağıp saylardan,	Jasıl dóner jer-aspan,
Toğay bolsın dalamız.	Iseniń, doslar, sózime!

TEREK

Terekke hayran,	Suwıq túsiwden,
Qalaman bazda.	Terley basladı.
Maqpal kóylegin,	Barlıq lipasın,
Kiyedi jazda.	Sheship taslaydı.

Ne ushın usılay,
Aytıń, balalar?
Sizlerden shıǵadı,
Ele danalar.

ÓPEPEK

Há, ópepek, ópepek,
Júrmeseń de «gókeklep»,
Seni jaqsı kóremen,
«Bir mómin qus eken» dep.

Buyımındı sorayın:
Aynaǵa bir qarayın,
Taraǵındı bere tur,
Shashtı tarap alayın!

TOQILDAWIQ

Toqıldawıq, toqıldawıq,
«Jır me birew ağash shawıp»,
Dep qarasam, óziñ eken,
Qurıp jırseñ oyın-zawıq.

Bul toğaydan ketpeyseñ be,
Biziñ jurtqa jetpeyseñ be,
Pisip turğan tarımız bar,
Qarawıllıq etpeyseñ be?!

ÁTSHÓK

Átshók qus-aw, átshók qus,
Kóp bilmeymen sırıñdı.
Erte báhár keliwden,
Átkónshegiñ qurıwlı.

Óziñ usha bergenshe,
Bizler de bir ushayıq.
Sırttan tanıp júrgenshe,
Jaqın dosqa usayıq.

QURQILTAY

Qurqiltay-aw, qurqiltay,
Qos ishinde sheberseñ,
Kózge túspes turqıñday,
Táciypiñdi ne dermen?!

Bolsa eger konkurs,
Uya jasaw babında,
İlese almas teñ qurbiñ,
Qalar bári shañıñda.

Olaq quslar oğırı kóp,
Úyrense dep oyladım,
Úyreniwde ayıp joq,
Sheberliktiñ sırların.

ZAMARRÍQ

Eliklew

Há zamarriq, zamarriq,
Aǵashtıń túbin qaq jarıp,
Jawınnan soń shıǵasań,
Zontigindi qolǵa alıp.

MUZǴALAQ

Jawınnıń sońı,	«Abayla» dedim,
Boldı muzǵalaq.	Dostım Shirazǵa.
Oqıwdan qayttıq,	Úyge jetiwge,
Áste sırǵanap.	Ele biraz bar.

«Óziń saq bol» dep,
Pitpey-aq sózi.
Shalqama túsip,
Jatırman ózim.

BUL QANDAY BALAQ

Júrgen jerinde,	Dúzde júkse de,
Diywaldı sızar,	Qolı tınbaydı,
Kishkenelerdiń,	Aǵashtı sındırıp,
Oyın bazar.	Bir qırınlaydı.

Avtobusqa da,	Tanıp bolmaydı,
Jaza baslaydı,	Kitap-dápterin,
Otırǵan ornın,	Esitiwge bolmas,
Tesip taslaydı.	Aytqan ǵáplerin.

Kiygen kiyimi,
Dım alba-dulba,
Kimler aytadı,
Bul qanday bala?!

ASAN MENEN DOSAN

Maman, Asańa,
Akeldi kóylek,
Jaqpađı Dosańa,
Táirdi sóylep:

— Mańan bereseń, — dep,
Asıldı Dosan,
— Alsań kóreseń! — dep,
Jabıstı Asan.

— Mańan ne tappadıń?
Uıa túrinen,
Keshegi modańız,
Qalğan burınnan.

Bir kóylekti tartar,
Eki tárepke,
Aytqandı tıńlamas,
Boldı shala ókpe.

Aaamıdı mennen,
Jaqaı kóreseń,
Oqlan ne basqasın,
Alıp bereseń.

Kúshke ne shıdasın,
Bóldi teńinen,
Hár qaysısına tiydi,
Bir-bir jeńinen.

JEL ÓKPE

— Iyt talastı, — deseń,
Juwırıp baratır.
— Saǵal qashtı, — deseń,
Juwırıp baratır.

— Tawıq qurıq basıptı!
Juwırıp baratır.
— Japta suw tasıptı!
Juwırıp baratır.

Birew kiyim kiyse,
Juwırıp baratır.
Birew otqa kúyse,
Juwırıp baratır.

Ne gáp esitse de,
Juwırıp baratır...

Bárha joldín shańın,
Suwırıp baratır.

EKI QÍZDÍN DAWÍ

Dilbar menen Gúlistan,
Apa-sińli tuwısqan,
Qashan kórseń ekewi,
Urisqanı-urısqan.

Ortaǵa sawal taslanar:
— Tazalar kim asxana?
Sen isle de, men isle,
Sonnan aytıs baslanar.

— Úydi keshe men jıydım,
Gúlge suwdı men quydım,—
Dep doq urar Gúlistan,
— Erkesimiseń sen úydiń?!

— Tawıqqa kim jem salǵan,
Qozıǵa kim ot orǵan, —
Dep daw salar Dilbar da,
— Men be qarap otırǵan?

Tıńlasań durıs báride,
Ya úyrengeń kári me?
Bilmedim sózi eki qızdın,
Bir-birine dári me?

ANA MEHIRI

Bolımdo: úyimizde,
Bar edi qara pıshıq,
Ol waqta bala payıtım,
Kózi me edi ısıq.

Biraq ta anam ushın,
Apsheri jaman edi,
Úlıgın qoymağan soń,
Jasalap qamar edi.

Nanlardı súyrep ketip,
Búterin tógıp keter,
Úshlerin qumğa kómip,
Anandı hayran eter.

Bolgan soń ózi arsız,
Úlıgın qoyar emes,
Úyrengen ádeti me,
Hesh kózi toyar emes.

Bir kúni kúygeninen,
Taw jaqqa alıp ketti,
Aradan aylar ótip,
Úntı bop qalıp ketti.

Jas ótip, gúz de keldi,
Baw jıgıp dáryalıqqa,
Baylanıs toqtap qaldı,
Tap boldıq mol balıqqa.

Ótkender sazan tutsa,
Al, bizler tutıp shabaq,
Quwanıp júrer edik,
Taptıq dep biz de tamaq.

Sol kúnniń birewinde,
Dıqqattı bir zat tarttı,
Bir náirse júzip keler,
Kórgenler hayran qap tur.

«Ondatra» shıǵar desek,
Reńi qara eken,
Qarasaq, biziń pıshıq,
Awzında balası eken.

Jaǵaǵa jetpey atıp,
Anam da suwǵa tústi,
Kóterip suw ishinen,
Abaylap qolǵa qıstı.

Bir máhál ana pıshıq,
Balasın tasladı da,
Qaytadan suwǵa attı,
Zip berdi qas qaǵımda.

Mánisin bile almay,
Qarastıq hayran bolıp,
Kewilde ándiyshe kóp,
Ózinshe hárkim jorır.

Ol jáne júzip keler,
Awzına bala tislep,
Bárimiz qayıl qaldıq,
Analıq mehir, kúshke.

Aradan jıllar ótti,
Shıqpaydı ele esten,
Birazlar ana mehirin,
Umıtar, átteń, átteń!

QANAAT HAQQÍNDÁ RÁWIYAT

«Esitpegen elde kóp», —
Degen sóz bar xalıqta.
«Atalar sózi — aql» dep,
Qulaq salıñ jalıqpay.

Burında bir bay kisi,
Toy beripti mabağa,
Kimligi menen joq isi,
Tartqızğan tabaq darağa.

Qaytarında hárkimge,
Bir-birden qoy bergizgen,
«Dañqım shıqsın» dedi me,
Elde joq dástúr engizgen.

Kimdi kórseñ bir qoydıñ,
Asılıp alğan moynına,
Shıq pitpegen jarlınıñ,
Shadlıgı sıymas qoynına,

«Dúnyada bunday saqıy joq» —
Dep jawdırar algısın,
Qarnı bolsa ábden toq,
Adam aytsa inangısız.

Sol ketisten ketipti,
Bas jibi eske kelmegen,
Jarı jolğa jetipti,
Qara suw, qara ter menen.

Alayın dese ol demin,
Baylawğa jip tappağan.
Belbew kerek eñ kemi,
Shekpen bar dize jappağan.

Gúńkildenip kóp júrgen:
«Dedim-aw, qaydan jalshıdım,
Toy bergen bay, qoy bergen,
Berse boy ma bas jibin?!».

Sol-sol eken usı sóz,
Elge ketken jayıhp...
Toyğa aytıptı keler jaz,
Tağı bir jerden bay ulı.

Bul saparı buyırğan,
Bas jibi menen ğunan qoy,
Jarlı murtın shuyırğan,
«Toymısın dese, áne toy!».

Úsh-tórt toyshı usınday,
Qızdırıp qaytar ğúrrińdi.
Awılınıń tusında,
Bayağı jarlı burıldı.

Jetegindegi jániwar,
Qánekey bassa aldına?!
Artqa taslap manırar,
Toparınan qaldı da!

Jarı orta degen jaman da!
Awıldıń qashıq arası,
Qoydı bergen adamğa,
Boliptı tağı narazı:

«Toy bergen de, qoy bergen,
Bas jibin taqqan saqıylar,
Óle me eken ekewden,
Bergende bizdey paqırğa?!

Birine-birin es qılıp,
Qaytpas pa edim jetelep,
Ne degen mınaw kórgilik,
Júriwim kerek kóterip!».

Ashkózlik pe, basqa ma,
Ayırıw múshkil ol jaǵın,
Qunaat, shıdam dos bolsa,
Jeherseń bárin, bul haǵım!

EKI QAZÍ HAQQÍNDÁ RÁWÍYAT

El awzına qaqqaq joq,
Birew jarlı, birew toq,
Tıñlay berseñ bársheni,
Aytılajaq sózler kóp.

Bilmedim jalğan, rasın,
Bayağıda bir qazı,
Ádalát penen sheshipti,
Bolmağan heshkim narazı.

Berse de para almağan,
Tek shınılıqtı qollağan,
Bay etse de qátere,
Hasla qulaq salmağan.

Sháriat jolı aytarı,
Menimendi páske qaytarıp,
Ádalát degen gúzarda,
Qamshıláp ótken baytalın.

Qartayıp qazı kóz jumğan,
Alaman kelgen oy, qırdan,
Shashayın dese baylıgın,
Úyiniń ishi sıp-sıydam.

«Bari menen bazar» dep,
Qazını kómgen azarsız,
Namazdan keyin kimseler,
Gúńkildesken bozarısıp:

«Kimsen, qazı pálenshe,
Sállege zordı bergenshe,
Ólimlik jıysa bolmay ma,
Rasgóy bolıp júrgenshe.

Kóp bolmas edi-aw, bir shapan,
Ólige ziynet hárqashan,

Haqqına duwa qılmas-pek,
Qazıdan dep bir nişan.

Tirilik degen tatlı eken,
Áttegen-ay, áttegen!
Bul bes kúnlik dúnyada,
Ne kórdim dep ketti eken?!».

El awzına qaqqaq joq,
Birew jarlı, birew toq,
Tıñlay berseñ bārsheni,
Aytılajaq sózler kóp...

Qazınıñ ótpey jetisi,
Ornına kelgen bir kisi,
Boz-boran etken bārsheni,
Qazı emes — adam tůlkisi.

Parasız hesh is pitirmes,
Bermegenler qutılmas,
Pullınıñ sózi sóz bolğan,
Hasla quyırıq tuttırmaz.

Isenbes «olla-billa»ğa,
Arshası tolğan tillaga,..
Ol da bir kún tapsırdı-aw,
Amanatın Allaga.

Namazda adam kem boldı,
Imamğa — senseñ toñ boldı,
Qalğanlar shapan qoltıqlap,
Ğawqıldasar keñ jolda:

«Dúnya — aldamsı qatın da,
Oğan bende shatılğan,
Sorqaynağan qazınıñ,
Jıyğanı qaldı-aw artında.

Ólemata berile,
Dúnya jıynaw dári me?!

Ne dárkar edi arqalap,
Ketpegennen son górine?!».

El awzına qaqpıq joq,
Birew jarlı, birew toq,
Tıñlay berseñ bársheni,
Qarama-qarsı gápler kóp.

«Pal tutqan jalar barmağın»,
Nápsiniñ bolar qarmağı,
Kerek pe dep turıppan,
Insaplı insan bolmağın!

DOSLIQ HAQQÍDA ÁPSANA

Qaysı bir elatlıqta,
Danışpan ótken eken,
Qartayıp óler shaqta,
Násiyat etken eken:

— Perzentim, jalgızımsañ,
Ornımdı basar — tuyaq,
Xalıqqa jaqpas bir is qılsañ,
Óziñe keler zıyan.

Kópti hesh jamanlama,
Kóp penen piter isiñ,
Qaysı bir zamanda da,
Kóp tolqın sonı túsın.

Bir óziñ attı shawıp,
Hesh jerge baralmaysañ,
Bir táwir dostı tawıp,
Mánzilge jol alğaysañ!

Qulınım, sózdi tıñla:
Qoğadan qos bolmaydı,
Biytanıs bolsa añla,
Kóringen dos bolmaydı.

Sırıñdı ayta berme,
Sınalıp minelmese,
Pash eter duyım elge,
Samalday bir gúwlese.

Zamannıñ túri mınaw:
Bay-zalım ústem bolǵan,
Abzalı dostı tañlaw,
Qaldırmas jarı jolda.

Biraq ta násiyatım:
Úsh zattan qashıq bolǵıl:
Dos tutpa xan jálladın,
Aranı ashıp júrgil.

Dos emes sawdager de,
Pul sanap kúni óter,
Bilmesseñ qaysı jerde,
Óziñdi satıp keter.

Atańnıñ dushpanların
Hesh qashan dos dep bilme,
Qálbinde pushaymanı,
Sheńgeldi orar gúlge.

Qashan da bul úshewi,
Abıray alıp bermes,
Doslıqtıñ qıl tusawı,
Aqıllı oǵan ermes.

Qulaq as, qulaq aspa,
Qalǵanın óziñ bilgil,
Opadar sadıq dosqa,
Hárqashan úmit qılǵıl.

Usını ayttıdaǵı,
Danışpan kózin jumdı...
Málim ǵoy arǵı jaǵı,
Kóz jaslar betti juwdı.

... Aradan aylar ótti,
Balanıń kewli sherli,
Ata aytqan násiyattı,
Sinamaq payıtı keldi.

«Dos bolıp» jállad penen,
Ton jawıp, sıy kórsetti,
Jállad da ırza oǵan,
«Dostım» dep erkelepti.

Bunnan soń sawdager de,
Doslıqqa meyil berdi,
Jigitti kórgen jerde,
Quday «keń peyil» berdi.

Sorasa jeti tilla,
Júz tilla taslap ketti.
«Bererseń tapqan jılda» —
Dep kewlin xoshlap ketti.

Kúsheydi barıs-kelis,
Sawdager, jállad penen,
Bolǵanday arqaw-eris,
Júrdi kóp sawlat penen.

Bir kúni izlep taptı,
Jeti ata dushpanım,
«Taslayıq eski gápti,
Kim-kimdi utqanımı?!

Taslayıq suw astına,
Gónergen giynelerdi,
Endi biz dos dástinde,
Ashayıq siynelerdi».

Hám jigit qolın tuttı,
«Doslıqtıń nıshanı» dep,
Qádemler boldı quthı,
Qatnastı kúndiz, túnlep.

Sawdager, jállad bolıp,
Tórtewi iyinlesti,
Doslıqtan kewli tolıp,
Bir-birine búyirlesti.

Aradan aylar ótti,
Násiyat shıqpas esten,
Bir kúni qıyal etti:
«Doslardı sinap kórsem!».

Zıyan ba, paydalı ma,
Tún jarıp shıqtı qostan,
Mártlikke bel bayladı da,
Dushpannan bolğan dosqa, —

Hawlıgıp jetip bardı,
Dedi ol: «Halım qarap,
Kóz aldım tas qarańgı,
Ishkendey misli sharap».

— Amanlıq, esenlik pe,
Biymezgil bul ne ğawǵa?
Yamasa kesellikke,
Joliqtıń ba, bul ne sawda?!

— Sorama, ashıw-dushpan,
Birewdi baltaladım,
Qaltaǵa urman-purman,
Tıqtım da arqaladım.

Ózińnen jaqın dos joq,
Ólikti netsem eken,
Keshirgil, keldim biywaq,
Másláhát etsen eken.

— Másláhát sol boladı,
Qúnekey izime er,
Qas qaǵımda gúm boladı,
Tappassan mendey sheber.

Kóp júrmey bir tóbeniń,
Eteginen shuqır qazdı.
(Qayırǵan etek, jeńin),
Qaltanı ákelip bastı.

Tegislep kómip taslap,
Pitirdi «úlken» isti,
Eki dos kewil xoshlap,
Jazılısıp kók chay ishti.

Aradan bir kún ótpey,
Patshaǵa jollandı xat:
«Qulını keshirgeyler,
Bolǵaysız siz salamat.

Ózińniń soramıńda,
Pálen de pálen degen,
Ótken tún bir dıǵırǵa,
Óltirip adam kómgem...».

Jiberdi «dos» jálladı,
«Keltir» dep dárgayıma,
Dawıldan kúshli páti,
Qaramas jaǵdayına.

Ókshesin atqa basıp,
Qamshılap quwıp keldi,
Aǵızıp kózde jasın,
Túsirdi aspan-jerdi.

Patshadan buyırıq boldı,
«Dos» jállad gelle qılmaq,
Qorqıwdan gúldey soldı,
Oyınnan shıǵıp oymaq.

— Patshayım, gúnam bolsa,
Moynıma qoyıp berseń,
Barlıǵı bunıń jala,
Shaqırtıp sorap kórsen?!

Sol waqta pârman boldı,
«Güwanı keltir» degen,
...Qarasa «dostı» sorlı,
Közleri móltildegen.

— Patshayım, ras! — depti,
Bilemen kómgen jerin,
Qosıñız adam kóplep,
Gúwağa júrsin erip.

Jálladı, wázirleri,
Barıwğa shaylanıptı,
Gúnakar jigit sorlı,
At keynine baylanıptı.

Baratırsa tırbañ-tırbañ,
Sawdager jolın tosıp,
«Qayda, — dep— bergen tillam»,
Jigitti aldı osıp.

«Bilip qoy, qarızıña,
Satsam da úy-jayındı,
Ushlaspas jarısına,
Dúnyañ joq hesh qayımlı...».

Úshewlep tayaq urıp,
(Túskendey temir torğa),
Hál-dárman ábden qurıp,
Mánzilge jetti zorğa.

Dushpan — dos beldi alıp,
Kómgenin qaza ketti...
Ózinshe dawrıq salıp,
«Eñ awır jaza...» depti.

Qoyğanday hasıl nárse,
Algansha ıntıdıptı,
...Jurt aldına tógip kórse,
Ishinen qoy shıdıptı.

Mánisin soraganda,
Bala aytqan rasını...
«Dosları» tura qashqan,
Kórsetpey qarasını.

...Babamlar aytıp ketken:
«Jaqsıǵa dos bolıńlar,
Jamannan dáme etpeń,
Onnan da bos bolıńlar!».

ÁDIL QUTLÍQ XAN HAQQÍNDÁ ÁPSANA

Xorezmdey elatta,
Neshe dúrkin xan ótken,
Ádil Qutlıqtay biraq ta,
Bireń-sarań jan ótken.

Kimniń bolsa jaǵdayı,
Ashıq xannıń dárgayı,
Jarlı ma ol, bay ma ol,
Ádil sheshken hárdayım.

«Qıldı qırqqa ayırǵan», —
Dep maqtaǵan shayırlar,
Iran, Turan jurtına,
Dańǵarası jayılǵan.

Jáne bir jurttıń sultam,
Altınnan aybaltalı,
«Mennen de ádilmeken» dep,
Shıqqan eken ań-tańı.

«Esitken gáp — jalǵan gáp,
Bolar aldım-qaldım gáp,
Óz kózim menen kóreyin,
Dárgayına barıp, tap!» —

Dep kórgenshe «óshikken»,
Zer lipasın sheshipti,
«Qálender» bolıp kiyinip,
Kárwan jayğa asıqqan.

«Dárwishlerge» qosılıp,
«Zikir» salıp esirip,
Úsh ay segbir tartıptı,
Jetkermes dala kósilip.

Dizeden ketip dimarı,
Sóngende kewil qumarı,
Baydaq-baydaq kóringen,
Xorezmniń minarı.

Aytewir kelip jetipti,
Azabı jannan ótipti,
Kárwan jayda dem alıp,
«Sarbanlıq» iske ótipti.

Sarban degen — túyekesh,
Túye bağıp erte, kesh,
Jutım ushın júripti,
Mómin qul bop úndemes.

Qashangı tutsın ol ózin,
Tas emes góy bul tózim?!
Túyege atqan kesegi,
Parta ağızğan oń kózin.

Túyenin kórip iyesi:
«Atańa nálet, bul nesi?!
Óz kózin shıqsa bolmay ma,
Óltiremen, qullası!» —

Dep qanjarı qolında,
Túse ketken sońınan,
Qorıqqaninan «sarbanın»,
Qaramas ońlı-solına.

Quwıs kóshe, tar kóshe,
Kóp sharbağı bar kóshe,
Sekirip ótken birinen,
Jan tatlı góy muń ese.

Oqtay bolıp atılğan,
Túbinde uyqlap atırğan,
Kóksine túsip garrınıń,
Bálege úlken shatılğan.

Júregin jarıp alıptı,
Til tartpastan qalıptı,
Bunı kórip balları,
Kótere shawqum salıptı.

Túyeniń de iyesi,
«Qatırayın» dep silesin,
Xanğa alıp kelipti,
Jazdırmay iyin tiresip.

Xan sarayı — datqa jay,
Turt túligi sayma-say,
«Taqsır, xanım, dat! — depti,
«Arzıń bolsa ayt» — depti.

...Erinbey bárin tıńlağan,
Gáp tórkinin anlağan,
Xan húkimin esitip,
Qulaqları shıńlağan.

«Sawdager, berman kel», depti,
«Qoluńa kesek al», depti,
«On adımday qashıqtan,
Oń kózine sal», depti,

«Parta ağızsań oń kózin,
Haq bolğanıń sen óziń,
Eger de tiyse shep kózge,
Gellen keter shın sózim!».

«Dat-biyrat» deпти, «dawım joq!
Ösh alarlıq jawım joq,
Bir basqa bir kóz jeterli,
Hükimiñnen kewlim toq!».

Xan sózin dawam etipti:
«Bilemen, dárti ótip tur,
Ákeñizdiñ qanın alıwğa,
Sizlerge náwbet jetip tur!

Bul aldamsı jāhana!
«Sekiriw» bir bāhana,
Rasın da ákeñizdiñ,
Tawsılıp turgan taqanı!».

«Joq! — deпти, sirá kónbeymiz,
Ápiwlik ete bermeymiz,
Adalatlı jazanı,
Óziñiz xanıw bergeysiz!».

«Onda» — deпти, Ádil xan:
— «Shıǵar bolsa shıqsın jan,
Atań jatqan diywalda,
Barıp jatar bul adam.

Basqa gápti netesiz,
Sekirip barıp ótesiz,
Ústinen túsip óltirseń,
Maqetıño jetesiz!

Ólmey qalsa bul adam,
Baalarıńdı shabaman,
Qáno, kettik diywalğa,
Saqlasın quday jaladan!».

«Taqsur, xanıw dat!» deпти,
«Arzıń bolsa ayt!» deпти,
«Áplw ettik dárwishti,
Alladan kórdik bul istil!».

Bárshege etti ruqsat,
Biraq, dárwish gûn usap,
Qozgalmay tura beripti,
Ayaqta barday qıl tusaw.

Ádil xan depti: «Arzındı ayt,
Bas amanda úyge qayt!»,
Degende «Qaydan? Kimligin»,
Aytqan eken usı payıt:

«Men de sendey sultanman,
Biraq, keship bul jannan,
Dabarańdı esitip,
Dárwish bop keldim jalǵannan.

Shıpta bolmas — jekensiz,
Jantaq bolmas — tikensiz,
Esitip edim, kóz kórdi,
Bizden de ádil ekensiz!» —

Dep ekewi sorasıp,
«Kelipsiz, — dep — el asıp»,
Sháhana kiyim kiydirip,
Qonaq as bergen múnásip.

Qırq kún baǵıp sarayda,
Qan juwırıp shırayǵa,
Qaytıwǵa meyil beripti,
Ata jurtqa qalayda.

Narǵa júkler arttırıp,
Kárnay-sırnay tarttırıp,
Qaytarıptı eline,
Qırq jigitke bas qılıp.

Nıǵayıp barıs-kelispe,
Írza bolıp bul iske,
Kúyew etip alıptı,
Sadıq bolıp úrdiske!

Elki el abat bolıptı,
Jegeni nabat bolıptı,
Qarun-qatnas kúsheyip,
Xalıqtıń kewli tolıptı.

Doshıq, birlik zor nıshan,
Abıray sonda tabasań!
Adıllık bolǵan úlkede,
Gúlleniw bolar hárqashan.

Jaqsılardan sharapat,
Jamanlardan kesapat,
Adil xannıń ápsanası,
Bizlerge jetken salamat.

Tıńlaǵan bunı doslarım,
Aman bolǵay baslarıń!

GÚLDIRSIN ÁPSANASI

Garri aytar edi ápsena:
— Bala edim onda jas ǵana,
Bargan edim Gúldirsin jaqqa,
Boltken ǵıp ele qulaqta,
...Bunnan mıń jıl burın shaması,
Xorezimde qala aǵlası,
Dempti jurt atın Gúlistan,
Dańq bolǵan tillerde dástan,
Bıylık etken bir ǵarri patsha,
Xalıqqa Adil bolǵanın aytsa?!
Jánnet bolǵan onıń sarayı,
Jalǵız qızı kiygen darayı,
Erkeletip ósirgen ózin,
Hátte, samal qaqpǵan júzin,
Atı onıń gózzal Gúldirsin,
Mudan jaqsılıqqa kúldirsin!
Bıyık otıp saldıǵan qorǵan,
Biraz elden xalqı toq bolǵan,

Daňarası ketip alısqa,
 Aqıbette urıs-qağıspa,
 Baslanıptı qaysı bir jılı,
 Wayran bolğan Xorezm eli.
 Gülistandı qamağan dushpan,
 Tórt tárepten iskenje qısқан,
 Topılısar ústi-ústine,
 Biraq, jol bermegen kúshlige,
 Sawash qızğan háptelep, aylap.
 Birin-biri shansşıptı saylap.
 Hasla ala almağan qalanı,
 Dushpanlar da oyğa taladı.
 Hálsirepti eki tárep te,
 Azıq-awqat jetpey kerekli.
 Ashlıq baslanğanda qáwipli,
 Bir danushpan tásil tawıptı.
 Aldırıptı sońğı ógizdi,
 Elde barın jıynap jegizdi,
 Shıǵarıptı qaladan aydap,
 Sonda dushpan jatırğan paylap,
 Jetkerdi dep qudayım qaydan,
 Uslap alıp ógizdi soyğan.
 Pushtarlaptı múshelep shetten,
 Qarın degen isinip ketken,
 Jarıp kórse júweri, tarı,
 Biyday degen jarıma-jarı.
 Dushpan patsha aytıptı húkım:
 — Láshkerlerim, buyırıqqa júgin!
 Almaq bolsaq mınaw qalanı,
 Lashlarımız dúzde qaladı,
 Bizde azıq-túlik qalmadı,
 Birazındı ashlıq jalmadı,
 Qalahday toqshılıq qayda,
 Endi qamaw bizge biypayda.
 Adam túwe malları semiz,
 Gálle menen baǵıptı ógiz...
 Sheginiske berilgen párman,
 At basınday kewlinde árman!

Guldırsannen esitiñ gāpti,
 Boy jetken qız oylarğa batqan,
 Duşpan patshasınıñ balası,
 Bulıwlıqta ayğa talasıp,
 Guldırsinniñ aqlın alıptı.
 Oğan ashıq bolıp qalıptı.
 Mezim jeñip namısın, arın,
 Jetkeripti sırlardıñ bārin,
 Barı jayğa ildirip atqan,
 Bulayınsha jazılğan xattı:
 «Ashıq boldım seniñ óziñe,
 Xalqım kórinbeydi kózime,
 Sen yar etip alsañ bolğanı,
 Kerek emes basqa qalğanı,
 Māsláhátim úsh kún kútiñler,
 Qalada joq bawırı pútinler,
 Kópahiligi ashtan qırılğan,
 Ögiz bolsa oylap tabılğan:
 Bir áskeriy hiyle edi tek,
 Buyırğayda duz-nesip etpek».
 «Ush kún emes, ekinshi tañda-aq,
 Ashıq azap, batqan soñ jangá,
 Dárwazanı tasladı ashıp,
 Duşpan kirdi qalağa basıp.
 Talaw qıldı bar dúnya-maldı,
 Al, patshanınñ gellesin aldı,
 Minarağa qoyıptı asıp,
 Duşpan kewli daryaday tasıp,
 Ne oyına kelse isledi,
 Qala janıp, atlar kisnedi.
 Guldırsın qız buğan qarap pa?
 «Jettim be — dep, — endi muratqa»,
 Diydarına asıǵıp yardıñ.
 Tawııptı sabır-qararın,
 Kelipti de patshağa qarap:

— Gúldirsinmen, men sizler tárep,
 — Mine, aytqanlarım boldı ma,
 «Qáyın atam» kewlin toldı ma?!
 Ruqsat etin toylarımızğa,
 Jaqsı niyet oylarımızğa, —
 Degeninde patsha qáhárli,
 Qıs etipti áyne báhárdi,
 «O xalayıq, bul sahra qusın,
 Qurtpaqshıman men onın pısın,
 Eli-xalqın satqan namıssız,
 Qalay kelin bolar kemissiz.
 Atasına rehimı kelmegen,
 Bile tura onı jerlegen,
 Erten bir kún qıyın-qıstawda,
 Kimler kepil bizdi satpawğa?!
 Solay eken: beremen párman,
 Ólip ketsin ah shegip árman!
 Satqınlarga bul bolsın sabaq,
 Eslep júrsin áwladlar hár waq!».

Aldırıptı bir asaw attı,
 Qızdı quyırığına baylattı.
 Aydap salğan qaladan sırtqa,
 Qız baratqan shıńgırıp artta,
 Úrikken at toǵayǵa urğan,
 Azap penen mańlayı qurıǵan,
 Zorǵa shıqqan bir shıbın janı,
 Jıńǵıllardı boyaptı qanı,
 Iytke-qusqa jem bolǵan lashı,
 Usılay bolǵan satqın jazası!
 Gúlistanda xalıq qalmaǵan,
 Gúldirsin goy basın jalmaǵan,
 Bas-basına ıdırap ketken,
 Bayıwlılar iyelik etken,
 Qala qarap bolǵan soń anıq,
 Gúldirsin dep at qoyǵan xalıq,
 ...Garrı aytar edi ápsana,
 Bunı jetkerin dep basqaǵa...

ÖRMEKSHI HÁM SHÍBÍN HAQQÍDA AÑIZ

Otmishte patsha Sulayman,
Jasağan eken biyárman,
Qaysı bir kúni eline:
Taratıptı bir párman;

«Puqaram bolğan maqluqat,
Tórt tuyaq pa, eki qanat,
Gewdeńde janıń bar bolsa,
Ańǵısın ańlań márhamát.

Ótken kúni shikarda,
Qamshı basıp tulparǵa,
Seyil etip júrgende,
Ushıradım bir halǵa.

Sıyqırılı altın júziktiń,
Joǵalttım qasın, qızıq dım,
Qaymanda túsken bilmedim,
Keypiyatım buzıq dım.

Párman solay: «Tabasız!
Órden-ıqqa shabasız,
Táwıp kelgen kimsege,
Dańǵaramı qaǵamız.

Sarayında saqlayman,
Xızmetiń mudam aqlayman.
Jeti pushtı toq bolar,
Aytqanımnıan qaytpayman!».

...Barlıq maqluq talaban,
Aǵıldı sırtqa qaladan,
Hámmesi de úmidwar,
Saqsıq tishqan, Alaman.

Házlikten kim qashadı?!
Qusqaldaq suw shashadı,

Saǵal gezip shóp-shardı,
Tazılar qırdan asadı.

Ǵarǵaǵa deyin titkilep,
Qońızǵa deyin gún kúrep,
Buzawbas bolsa «jer súrip»,
Qabanlar júr gúrkirep.

Jırtqışlar bolsa aqırıp,
Birin-biri shaqırıp,
Qay mannan izlep tabıwǵa,
Jetpey atır aqlı.

Órmekshi de talaban:
«Ónerde kimnen qalaman?!
Jamanlıq bolsa baxtımnan,
Táwekel, men de baraman!» —

Dep shıǵıptı saparǵa,
Tań aǵarıp atardan,
Jalgız jıljıp baratır,
Ózin urmay toparǵa...

Aldınan shıqtı bir quyı,
Suwı joq tereń tuńǵıyıq,
Qarap edi únilip,
Zorǵa aldı es jıyıp.

Jarqıldap bir zat kórindi,
Mágar quyı tórinde,
Báikim gáwhar qas shıǵar?!
Táwekelge berildi.

Sheberlik oǵan múnásip,
Arqanǵa arqan ulasıp,
Órmelep túsip kiyatır,
Ultanǵa jatqan qulazıp.

Túbine jetti-aw aqırı,
Kórip edi baqırıp,

Góne quyı ses berdi,
Qorıqtı órmekshi paqırın.

Kózi kem-kem úyrendi,
Atırapın sermendi,
«Miynetimniń ráhátın,
Bergeyseń» dep emirendi.

Qolları áste qaltırap,
Zatqa tiydi-aw jaltıraq,
Kórse qası júziktiń,
Azıraq turdı albırap.

Órmeley ketti qaytadan,
«Patshağa tezirek aytaman!»,
Degen pikir kewlinde,
«Sarayda bolar jay maǵan».

Qıyallap ketti órmekshi,
Quyı awzına kelgenshe,
Qarasa bir shıbın tur,
Oǵan járdem bermekshi.

Gáwhárdi sozdı qoldaǵı,
Bıraq, shıbın aldadı,
Kóterdi de «hayt qoydı»,
«Tur-tur»ğa qulaq salmadı.

Órmekshi jolda kóp júrdi,
Kóp júirse de mol júrdi,
Qıymıldaǵan qır asar,
Qalaǵa túske kep kirdi.

Qarasa toylar baslangan,
Dárwazlar júr «aspanda»,
Sarayǵa kire almadı,
Kórip kózi jaslangan.

Órmekshi qurıp órmegin,
Iahite neler, kórmege,

Shardâreden úñildi,
Aqıbetin serlegen.

Qarasa shıbın jalatay,
Mápelegen baladay,
Gúbelekler párwana,
Awzına awqat saladı-ay!

Jelpip otır tawıslar,
Qosıq aytar ğaw quslar,
Iynelikler oyında,
Qollarında gúl uslap.

Órmekshi miyi aylandı,
Túspekke tómen shaylandı,
Ne islerin bile almay,
Janı ábden qıynaldı.

Bas alıp shıqtı qaladan,
Oylandı: — «Qayda baraman?
Urı, gázzap, jalatay,
Dáwran soğan qarağan!».

Ózgerdi tağı pikiri:
«Tirimen, kópdur shúkim,
Shıbın — ata dushpanım,
Bolǵay» dedi túkirinip...

Sol-sol eken órmekshi,
Shıbınǵa aw qurmaqta,
Mıń-mıń jıllar ótse de,
Qandar bolıp qalmaqta.

Bul ańızdın mánisi:
Qoldan kelse hár kisi,
Qıyanetke barmaǵay,
Jaqsılıq bolǵay bar isil

AQILLÍ QÍZ HAQQÍNDA ERTEK

Erte, erte ertede,
Eshki quyırǵı keltede,
Ómir súrgen bir jarlı,
Shumbay degen elde de.

Bolıptı jalǵız balası,
Kóziniń aǵı-qarası,
Oqtıwǵa dárman joq,
Tabalmaptı sharasın.

Miyneti ketpey basınan,
Arqalap otın tasıǵan,
Qashan kórseń perzentin,
Qaldırmaǵan qasınan.

Toǵayǵa ertip baradı,
Baltasın qolǵa aladı,
Jıńǵıllardı qıyratıp,
Bar qarıwın saladı.

Balası jıynap shapqanın,
Bir maydan tınısh tappaydı,
Otınlardı buwısıp,
Bergen duzın aqlaydı.

Usılayınsha kún kórgen,
Ele de quday tın bergen,
Ómir boyı bir talap,
Jıl artınan jıl kelgen...

Bala da ósip er jetken,
Waqt júyrik ol netken,
Xat tanırılıq sawat joq,
Bul ǵarrıǵa dım batqan.

Qıyal súrgen bir kúni:
— «Bul dúnya kemis-ketikli,

Bizge de nesip etipti,
Eñ bolmasa balamdı,
Qosayın aqlı jetikke.

Qara kúsh penen zor bolmas,
Tóbeles penen er bolmas,
Aqlılı birew tap bolsa,
Ne degen menen qor bolmas!».

Depti de sırın pash etpey,
Balasın shayqap oyatqan,
Tań azanda tósekten:
— Assalawma áleykum!

Atajan qanday xızmet bar?
Bárine de biz tayar,
Kúshime de tolistım,
Emespen góy men hayyar.

Otıńǵa ózim barayın,
Ǵayratımdı salayın,
Atajanım, buyırıń,
Xızmetińde bolayın!

— Balam men de qartaydım,
Ózińnen basqa joq qayǵım,
Eki-úsh teńge bereyin,
Bazar-oshar qıp qaytıń!

— Buyırǵan jerge baraman,
Til algısh balań bolaman,
Ne kúseysen atajan,
Qanday zatlar alaman?!

— Alar zatıń sol bolsın,
Bereketi mol bolsın,
Bizge awqat, sıyrıǵa ot,
Al, tawıqqa jem bolsın!

Ne nârese özi oylap tap,
Kerek te emes úlken qáp,
Qurı qol qaytpa biraq ta,
Aytıp kelme jalğan gáp.

«Qup» depti bala súysinip,
Kókeinde qolı iyilip,
Atam bergen teńgeni,
Belbewine túyinip.

Úyinen shıqtı balası,
Kóziniń aǵı-qarası,
Jayawlap tartıp baratır,
Joq ğoy basqa sharası.

Kim eshek, kim arbalı,
Kim qaltı, kim dorbalı,
Aǵıp barar bazarshı,
Jalǵızırıp qalmadı.

Astı talay maydannan,
Bala qattı oylanǵan,
Atamıń jumbaǵın,
Bhonhe almay qıynalǵan.

Bhumbayǵa keldi sáskede,
Úyler kóp bálent-páste de,
Balıp kóptiń birewi,
Kirdi bala lahke de.

Bazar ulı-ǵawırlı,
Esolotedi dawıldı,
Hárkim zıtın maqtap tur,
«Tappaynań» dep táwirdi:

— Kóp qalıń da, ap qalıń,
Buyırmıń talap tapqanıń,

Gúnji salǵan halwadan,
Eń bolmasa jep qalıń!

— Ayna menen taraq bar,
Almasańda qarap qal,
Qıtaydan kelgen shayı bar,
Ortasında ayı bar,
«Ushıǵa menen Aydınlı»,
«Jamılmasam ólgeymen»,
Kel, kelinniń payın al!

— Kep qalıń da, ap qalıń,
«Sekerpara», «Gúlábı»,
Ne berseń de turadı,
Isenbeseń jep kóriń,
Bir tiligin shıraǵım!

Bazardı kóp aylanǵan,
Qayta-qayta oylanǵan,
Atasınıń jumbaǵın,
Sheshe almay qıynalǵan.

Bazarda mıń kisi bar,
Birewdiń ne isi bar?!
Sorawǵa uyat jol qoymas,
Balalıq etip qısınar.

Tús awa bazar tarqadı,
Arqanshı jıyar arqanın...
Qalta-qalta júklerdi,
Arbalarǵa artadı...

Aspazlar juwar qazandı,
Shólikrew — ashtan azarlı,
Erinleri tobarsıp,
Reńki ábden bozardı.

Sharshadı ma aqırı,
Bazardıń miyday taqırı,

Aynqı sozıp otırdı,
Otınshı bala paqırın!

Qansha waq ótti bilmedi,
Azıraq samal húwledi,
Úyine ne dep barmaqshı,
Eselese eti juwladı.

...Sharbaqshının bir qızı,
Aqılğa dana qundızı,
Otır eken alıstan,
Jigitti baqlap jer sızıp.

Barıptı áste qasına,
Kótermes jigit basın da;
— Ağa, bunsha muñlısız,
Urlattın neni haslında?!

Shashbawları shashaqlı,
Gaz moyını monshaqlı,
Qarasa bir qız kelip tur,
Uzun boylı, at jaqlı.

Pópekli taqıya basında,
Kórgendey boldı túsinde,
Aytarın ya aytpasın,
Bile almay biraz qısındı.

Ústiniń shańın qağındı,
Bul qızğa ol shağındı,
— Qarındas bizden soramań,
Sorlap qalğan balaman.
Atamız jumsap jiberdi,
«Alıp qayt» dep qaladan...

— Xosh, atań neni buyırdı?!
Aytpadıń bir gáp túyirli,

Awıldan kelgen uqsaysañ,
Bul bazar qıyır-shıyırılı!

— Alar zatın sol bolsın,
Bereketi mol bolsın,
Bizge awqat, sıyrığa ot,
Tawıǵına jem bolsın, —

Dep edi, bilmey hayranman,
Bosqa barsam oyranman,
Bul jerlerden bas alıp,
Ketpekke qarar qılǵanman!

Qız áste basın shayqadı,
Sheshimin bılay aytadı:
— Ílayıq emes shaǵımınıız,
Bul qawın ǵoy daqılımız,
Ras-aq aǵa, soǵan da,
Alıspay tur ma aqlınıız?!

Pállesin sıyr kemirer,
Shopaq jep, tawıq semirer,
Eti bolsa ataña,
Oyın ne ońǵa bóliner?!

— Raxmet sizge, qarındas,
Hárbir sóziń hasıl tas,
Alladan saǵan tileymen,
Íǵbal, baxıt, uzaq jas.

.... Orın joq endi nalıwǵa,
Jigit mindi qarıwǵa,
Satıp alǵan qos qawın,
Úyine alıp barıwǵa.

Taǵı da izge jol júrdi,
Sheshildi jumbaq bul sırlı,

Kün batardıñ aldında,
Bosağudan kep kirdi.

Bala edi gey, jedelli.
Keshlikken nayın ol endi,
Ümitin üzip atası,
Ölürgeñ eken edende.

— Keldiñ be jetip qarağım,
Joluña ayday qaradım,
Jaqeiler joldas bolğay dep,
Bir alladan soradım.

Kewlindegi bolıptı,
Bhaypalğanım tolıptı,
Jambaqı qalay sheshtiñ sen,
Añuñ bilgim keip tur?!

Perzentı ayttı rasın,
Ataı bolğan razı,
Bharbağshıñ qızına,
Quda tñken bir özi:

— Bay menen bay quda bolsa,
Aralarında jorğa júredi,
Jarlı menen jarlı quda bolsa,
Aralarında dorba júredi,
Bir bay menen jarlı quda bolsa,
Qaydan quda boldım dep zorğa júredi,

Begen eken zamanlas:
Jalgız bala bizde bar,
Jalgız qızımız sizde bar,
«Jup» desedi quda bolayıq,
Bastın berdiñ Hayım!

Qıñ tárep qabul alıptı,
Kóp salımañ «salıqtı».

«Teñi kelse tegin ber»,
Degen naqıl qalıptı.

...Ótıptı neke toyları,
Ushlasıp oyğa oyları,
Zor shańaraq bolıptı,
Tap ánedey oydağı.

Aqıllı kelin ańdamlı,
Ádepli hám saldamlı,
Jaǵınıp ata-anaga,
Xojalıq bolǵan bardamlı...

Heshkim turmas máńgilik,
Kórsetken menen san qılıq,
Gelme-gezek dúnya bul,
Izinde qalsın jańǵırıq!

Ómir kóshken kárwanday,
Demde bári jalǵanday,
Aytılǵan hárbir altın sóz,
Ibrat bolıp qalǵanday.

«EÑSELI BATÍR» HAQQÍNDÁ ERTEK

Buringı ótken zamanda,
Qonırat degen tamanda,
Duz satıwshı bolıptı,
Sawdagersımaq shamamda.

Talay-talay qır asıp,
Qarawımbetten duz tasıp,
Satadı eken, qashan da,
Talaplı erge jol ashıq.

Bolǵan eshek, túyesi,
Ashkózlik etip iyesi,

Eselep kelip duz artıp,
Qurtıptı ábden silesin.

Bir kúni eshek awlaqta:
«Túye bay, tıńlań hawlıqpay,
Qutılıw kerek azaptan,—
Depti, — baslar sawlıqta».

...Kelesi bazar duz artqan,
Duzshı keler jol tartqan,
Jarı ortaǵa jetkende,
Eshek ketken «dimardan».

Tórt ayaǵı tórt jaqta,
Jatıp alǵan topıraqta,
Bunı kórip túye de,
Qulaǵan armanıraqqa.

Xojayın qatal jan shıǵar,
Eshekti tutqan qamshıǵa,
Kózleri ketken aqshıyıp,
Urgan jerden qan shıǵar.

Tırp etpegen eshegi,
Duzshınıń qozıp «keseli»,
Túyege jini awısqan,
«Barma, dep — seniń mesheliń!».

«Bir, eki, úsh, tórt...» degen,
«Bes»ke shıdam bermegen,
Ókirip turǵan ornınan,
Burın qamshı kórmegen.

Túyeni jaqın tartıptı,
Eshektiń júgin artıptı,
«Lashıń dúzde qalsın» dep,
Gárgıs gápler aytıptı.

Sol ketisten ketipti...
Eshek uzaq jatiptı,
Keshletip turıp ornınan,
Say boyına tartıptı.

Suw iship, dárman kırıptı,
Erkinshe otlap júripti...
Kúnlerden bir kún bul manda,
Jolbarıstı kóripti.

«Kimsen?» depti eshekten,
«Eńseli batır» degen men,—
Depti eshek ańqırıp,
«Senindey kópti jegenmen!».

Tura qashqan jolekeń,
«Qutılǵańa oń eken»,—
Dep baratsa jolında,
Kókjal qasqır júr eken.

Aytıptı kórgen-bilgenin,
Zeyininin ilgenin,
«Eńseli degen batırdıń,
Suw boyına kelgenin».

Qasqır awnap kúlipti,
Ájiwalap «ulıptı»,
Basqı tawıp ózinshe,
Túskenine búlikke.

«Haw, onıńız eshek ǵoy,
Meniń ushın kesek ǵoy,
Óziń ǵúwa bolasań,
Haywáńa sol esap pa?».

Jolbarıs depti: — «Toqta, sen,
Kewlimdi meniń jıqpa sen,

Moynıñdı úzip alaman,
Lebizden eger shıqpasañ!».

Qasqır — alda, ol — artta,
Eshekke taman jol tartqan,
Aralıq kem-kem quwırılıp,
Jaqınlasıp kiyatqan.

Qáwip dōngen tolayım,
Qashıwdıñ joq qolayı,
Depti eshek cylanıp:
«Táwekel, tásil salayın!».

«Ha, keldiñ be, qasqırım,
Jiberdiñ meni más qılıp,
Qarızıñdı ákepsañ,
Baylayın onı tas qılıp».

Aqırın eshek shawıptı,
Jolbarıs basqı tawıptı,
«Há, náletiy satqın» dep,
Qasqırğa awız salıptı.

Qasqırdıñ kózi súzilip,
Óñeshi ketken úzilip...
Jolbarıs sóytip «hayt qoyǵan»,
Kewli ábden buzılıp.

...Sózden sózler pát alıp,
Maqtanısh etip qatarı,
Sol eshek uzaq jasaptı,
«Eñseli batır» atanıp.

Ertek tamam, qarasañ,
Mánisi tereñ orasañ,
Jeñilmeytuǵın jawıñ joq,
Tapqır bolsañ hárqashan!

ERBARMAQ HAQQIDA ERTEK

Burın, burın, burında,
Báلكim Kavkaz, Qırında,
Ómir súrgen bir taypa,
Sol haqqında jırım bar.

Bultlar menen talasqan,
Bir-birine jarasqan,
Tórt taw bolğan órkeshli:
Din aspangá qarasañ.

Sol tawlardın ortası,
Bir taypanın ordası —
Bolğan eken, baspana,
Kózge ısıq hár tası.

Bir ayıbı bar eken,
Ol jer máñgi qar eken,
Xalqı quyash nurına,
Oğırı ğana zar eken.

Shıqqan menen quyashá ay,
Tawdan asıp óte almay,
Arjağına batıptı,
Bul taypağa jete almay.

Tábiyattan qarasıq,
Bar eken taw jırası,
Sol túńlikke kelgende,
Túsken kúnnin shuǵlası.

Sonda gúller ashılıp,
Átir iyisi shashılıp,
Shuǵar eken seyilge,
Qızlar kiyip hasılın.

Átteñ, átteñ, bul haytlıq,
Bolar eken bir payıtlıq,
Kóp ótpey-aq quyashtı,
Aladı eken joytıp.

Usıǵan da shúkirlik
Eter eken, mın qullıq,
Keler kúndi kútiw bul,
Dástúr eken kóp jıllıq.

Sol taypada Erbaraq,
Dańqı ketken el tarap,
Bolǵan eken mergeni,
Qartaysa da ol biraq.

Xızmet etken jalıqpay,
Ómir boyı xalıqqa,
Tawdıń sol bir túńligin,
Júredi eken qorıqlap.

Sebebi taw búrkitin,
Turmasa tez úrkitip,
Sol túńlikke jıynalıp,
Bultqa ayıanar bir pútin.

Aytpaysañ-aw uyasın,
Búrkitlerdiń sayasın,
Qaqpaq bolıp awzına,
Tosar kúnniń quyashın.

Sonday waqta Erbaraq,
Bálent shıńǵa bir qarap,
Sarı jayǵa oq salǵan,
Párli jaǵın bir tarap.

Sonda oǵı ushadı,
Quslar úrkip qashadı,

Túnlik awzı ashılıp,
Quyashtan nur shashadı.

Jillar ótip sol mergen,
Bul islerdi kóp kórgen,
Jay tartıwǵa dárman joq,
Kirip-shıqqan tek zordan.

Sol kúnlerdiń birinde,
Sońǵı oq atqan ırımǵa,
Sonnan qayıp turmaǵan
Jerlengen bálent orınǵa.

Izde qalǵan zayıbı,
Bir ul tapqan ayıbı,
Onıń atı Erbarmaq,
Hesh istin joq qayımı.

Jası edi on tórtte,
Kúshi sıymas jer-kókke,
Atı bala bolǵan soń,
Málim emes ol kópke.

Jesir hayal, jetim ul,
Tirishilik degen bul,
Táshwishi bar ózinshe,
Atasız ótken eki jıl.

Bayaǵı mergen Erbaraq,
Taypaǵa eken shamshıraq.
Márt shıqqadı onıńday,
Xalqı qaldı albirap.

Uya basar búrkitler,
Mergen de joq úrkiter,
Bolıp ala kóleńke,
Kúnnen-kúńge bes beter.

Kópler attı sarı jay,
Bálentligi bir talay,
Oğı jetpey heshkimniñ,
Boldı gilen «yapırmay!».

Tawğa shıǵıp talayı,
Málim boldı sılayı,
Qus úrkitiw ornına,
Qulaqqa keldi «way-way».

Az bolǵanday bul qayǵı,
Taǵı biri en jaydı,
Bir áydarha iyelep,
Alǵan eken bul jaydı.

Búrkit boldı jemtigi,
Bolmadı hesh kemtigi,
Kúnnen-kúnge semirip,
Ísuldaydı entigip.

Tıǵın bolıp tesikke,
Taypa menen óshikken,
Kúnnen-kúnge qaraǵı,
Xalıq ábden bezikken.

Kóshetuǵın jolı joq,
Sozatuǵın qolı joq,
Áydarhanı qurtıwǵa,
Elinde bir zorı joq.

Túspegen soñ jaqtılıq,
Bara berdi baǵ qurıp,
Muz da erip suw bolmas,
Quslar ushpas sharq urıp.

Taypa xalqı dım hayran,
Ońısıǵı wás-wayran,

Ekse egin pispedi,
Añ da qashtı bul jaydan.

Kem-kem ashlıq baslandı,
Talay kózler jaslandı,
Kúnnen-kúnge suwıtıp,
Jerge megzer taslandı.

Aqsaqallar jıynalıp,
Qayta-qayta oylanıp,
Kele almay sheshimge,
Otırar kóp qıynalıp.

Tawdan asıp ótiw joq,
Basqa jurtqa ketiw joq,
Bir sharası: hár kimse:
Óz ájelin kútiw tek.

Sol táshwishli kúnlerde,
Ótpes edi túnler de,
Kimdur birew esledi,
Erbarmaqı sol jerde:

— Erbaraqtay batırdan,
Zúriyad edi ol qalğan,
Nege eske almadıq,
Hayran qalıp otırman.

Qarıw deseñ qarıwlı,
Arıslan júrek er ulı,
Sóylesip bir kóreyik,
Otırǵannan dım qurı.

Maqul tústi usı sóz,
Tawıp keldi onı tez,
Xalıq tilek bildirdi,
Jas batırǵa kózbe-kóz.

Birazdan soñ jas batır,
Pikir ayttı ol batıl:
— Atam meniñ Erbaraq,
Jer astında ol jatır.

Jasamadı dañq ushın,
Xızmet etti el ushın,
Ólsem ırza bolıñlar,
Sarp eteyin bar kúshim.

Xalıq boldı ırızı,
Izine erdi birazı,
«Barlıq úmit sende» dep,
Sorgalaydı kóz jası.

Myras qalğan bek sawıt,
Qılıstı astı ol tawıp,
Sarı jaydı qolğa aldı,
Hár qádemde bar qáwip.

Atasın etti zıyarat,
Xalqına etti diyanat,
Anası menen xoshlasıp,
Jol aldı bálent qıyağa.

Jas batırnıñ jol júrdi,
Jol júirse de mol júrdi,
Jarı jolğa jetkende,
Sarı jayğa qol urdı.

Hárbir oğı súymendey,
Biraq, tasqa tiygendey,
Qayta berdi serpilip,
Áydarha tur iymenbey.

Batır jáne jol júrdi,
Jol júirse de mol júrdi,

Áydarhanıń kózleri,
Janıp-óshıp ol turdı.

Qáhárlenip jas batır,
Júz adamğa ol tatır,
Kózin biylep oq attı,
Aǵıp tústi ol aqır.

Baslandı bir bılaǵay,
Dawıldan tas qulaǵan,
Áydarha tur dem shegip,
Enteletip baradı-ay?

Qan sorǵalap kózinen,
Tartıp barar ózine,
Belindegi qılıshı,
Batırdıń tústi esine.

Tuttı onı keselep,
Sheshildi qıyın másele,
Áydarhanı tasladı,
Eki jaqqa múshelep.

Túnlik qayta ashıldı,
Quyashtan dúr shashıldı,
Nur bar jerde — ómir bar,
Saylar qayta tasıdı.

Solay etip, Erbarmaq,
Iygilikke ol jarap,
Eldiń boldı batırı,
Dańqı ketti jurt tarap.

Ras pa eken ya jalǵan,
Kóp dáwirden ol qalǵan:
Ertek eken qádingi,
Talaylarga oy salǵan.

JAQSÍLIQ HÁM JAMANLÍQ HAQQÍNDÁ ERTEK

I

Dóretpiti bunı babalar,
Bálki, bizler ushın balalar,
Sonlıqtan da ertek sanalar,
Qulaq qoyıp tıńlańlar biraz,
Jaqsılıgın úlgi etersiz,
Jamanlıqtan awlaq ketersiz.

...Ertede bir patsha ótipti,
Zulımlıqtı joldas etipti,
Hám qıyalı ayğa ketipti,
Ornatıwdı onı taxtına,
Kúser eken tilegi bolmay,
Júredi eken kewli tolmay.

Bar záhárin jayıp xalıqqa,
Zor beripti awır salıqqa,
Bolgannan soń xalıqta tarıqpa,
Hárkim bastan óz ğamın oylap,
Talap etip basqa ellerge,
Atlanıptı túsip terlerge.

...Áyne bir kún jazdın shaǵında,
Aralasıp nurlı saǵımğa,
Qorjın-qolań eki jaǵında,
Qala betten shıqtı eki adam,
Demew bolıp bir-birine,
Júrip keler balaq túrine.

Urı emes, bular talapker,
Jat jerlerge barıp talap der,

Isenbesen serlep qarap kór,
Arqasında azığı bar góy,
Belge dúmshe aspağan biykar,
Oragı bar bolmay ma tiykar.

Bunıń biri jetim Demegen,
Jası ele qırqqa kelmegen,
Quwanış ne tatıp kórmegen,
Joqshılıqtıń kesapatınan,
Qızıl júzi gúldey solıptı,
Ishi sónbes dártke tolıptı.

Al, joldası uqsaydı Sırım,
Ne bileseń adamnıń sırın,
Qıyın jerde ketpese qırın,
Nağız adam tap sonıń ózi,
Maqsetleri bolğan soń birge,
Sapar tartıp barar jat jerge.

Jollar qayda, mánziller qayda,
Olar jetermeken bir ayda,
Suwsız sahra, dút toǵayda,
Birin-biri jeter me eken,
Yaki taslap keter me eken?!

II

Kún túslikten awdı ketip,
Otlı quyash jannan ótip,
Keldi góne sayǵa jetip,
Dem alıwǵa otıradı,
Sırım kórsetip «ziynetin»,
Túsindirdi bar niyetin:
«Demegen, bılay isleyik,
Shaynam nandı bir tisleyik,
Hárbir isti bir kúshleyik,
Sebep ele jollar alıs,

Nawbetlesip jeyik paydı,
Bul bizdi ashtan saqlaydı».
Sóz degeniń may torta ma,
Isendi qaldı jortağa,
Dasturxan jaydı ortağa,
Otıradı maldas qurıp,
Sırım ara berip murtqa,
Tıǵıp atır nandı urtqa.

...Talay kún batıp kórindi,
Júriwge olar erindi,
Qapshıqtıń túbi kórindi,
Túste tawsıldı qalǵanı,
Taqań keshki chayǵa jetti,
Demegenniń azıǵı pitti.
Bir jarım kún tınbay júrip,
Tek te ayaq ústi turıp,
Ash bolǵannan dińke qurır...
Eski qalalıq tusında,
Sırım dem alıwǵa ketti,
Dosqa mirát etse netti?!

Nan bermedi joldasına,
Talay kúnlik sırlasına,
Qaramadı kóz jasına,
Minaw Sırım qırın ketip,
Jalgız tislem nan bermedi,
Maqluq shelli de kórmedi.
Hayran bolıp dostı paqır,
Bılay dedi oǵan aqır:
«Quday ushın miyrim shaqır,
Bizler birge jep edik ǵoy,
Jaqsılıqtı umıttıń ba,
Aytqan lebizdi juttıń ba?».

— Men bilmeymen, jappa jala,
Shıqtıń ǵoy sen ashkóz bále,

Nan soraysañ, mennen jáne,
Azıǵıńdı qurtıp bolıp,
Sendey dúzde ólgim kelmes,
Kóz jasıńdı kórgim kelmes.

Tańǵa shekem ishi ulıp,
Misli bosap qalǵan tulıp,
Jaǵına urǵanday qulıp,
Sóylewge hesh dármanı joq,
Eki kózi ashılmaydı,
Ayaqları basılmaydı.

Jıynaǵanday bolıp kúshin:
«Dostım, jaǵdayımdı túsin,
Nan ber maǵan quday ushın?»,
Dep jalbardı qayta-qayta,
Qutılmasqa kózi jetti,
Sırım bılay hiyle etti:

«Shórek berip kózin oysam,
Dúzge taslap ózin joysam,
Azıǵıma ózim toysam,
Barıp qalarman sháhárge,
Bir adamnıń qalǵanı ne,
Onı quday alǵanı ne?!».

— Demegen, etpeyin qaslıq,
Saǵan kelgen ájel — ashlıq!
Kórseteyin bir «jaqsılıq»,
Shártim mınaw nan beremen,
Bir kózińdi oydırasań,
Qarnıńdı toydıraman.

Bar qıyalı bólinse de,
Ájel kózge kórinse de,
Kóp qayǵıǵa berilse de,
«Maqul — dedi — aytqanların,

Iseneyin men sóziñe,
Iyelik et shep kózime».

Sol waq, Sırım kewli tasıp,
Ketsedağı hâdden asıp,
Quwanıshtan ózin basıp,
Bara joldasınıń kózin,
Bas barmaqtıń ushı menen,
Basıp saldı kúshi menen.

«Wah», dedi de qaldı talıp,
«Isi pittı dedi anıq»,
Kórip edi qulaq salıp,
Júrek dúp-dúp urıp atır,
Birazdan soń ol serledi,
Íńırsınıp «nan ber» dedi.

Berdi shóregın sorağan,
Nan emes shaynadı saban,
Jan azabı onnan jaman,
Óz qanına bılgastırıp,
Ğabur-ğubır jutıp atır,
Shaynalmay-aq ketip atır.

Júrip ketti tağı alğa,
Kirgendey bop eplep halğa,
Kimniń dadı jetsin zorğa,
Kóp bolmadı sol kúni kesh,
Tağı ashlıq qarmap aldı,
Dártten alıp, dártke saldı...

Mine qalğan kózin sattı,
Alğan namı qanğa battı,
Qarmalanıp uzaq jattı,
Sırım bolsa «sap boldıń» dep,
Kete berdi óz jolına,
Qaramay ońlı-solına.

Kún qay shama biler me eken,
 Soqır zeyini iler me eken,
 Aqmaq desip kúler me eken,
 Hárkim hár nárseni oylar,
 Sermelenip júrdi biraz,
 Keler me eken aqlğa ugras?!
 Talay súrnikti tomargá,
 Soqır bolğan soñ oñar ma,
 Kózsiz júrip jol tabar ma,
 Tek ólgisi kelmey bosqa,
 Gibirtiklep baratırğan,
 Qumırsqa góy jaratılğan.
 Ígbal qusı qırın ketip,
 Kiyatırsa isi pitip,
 Turğanday-aq ájel kútip,
 Ketkendey-aq tuńğıyıqqa,
 Bir oqpangá qulap tústi,
 Qaytadan joǵalttı esti.
 Bir gez gúwlep samal esti,
 Soqırın jıynadı esti,
 Qulaǵına adam sesti,
 Tal-tal bolıp kelgen yañlı,
 Dıqqat qoyıp tın-tınladı,
 Ájayıp ses sıńırladı.

Birinshi dawıs:

— Sır sherteyin saǵan janım,
 Sensiz atar ma eken tañım?!
 Bizler qonǵan bul Bayterek,
 Hár nárseden berer derek,
 Mınaw turğan kók japıraq,
 Máńgi turar ol jadırap.
 Júz jıl soqır bolǵanlardıń,

Ishi dártke tolǵanlardıń,
Bolar edi-aw mıń dawası!

Ekinshi dawıs:

— Men de aytayın saǵan bir sır,
Qulaǵıń salıp tıńlap tur,
Anaw turgan dúń etegi,
Biykar jaralmaǵan tegi,
Serlep kórseń qara tas bar,
Kúshi bar awdarıp taslar,
Bir bulaq bar qaynap atqan,
Ásirler belgisiz jatqan,
Janıńa jaǵar hawası!!

...Joǵalǵanday qayǵı-zarı,
Shıday almay bunnan arı,
Úzilgendey kewil tarı,
Quwanıshtan zar eńirep,
Jibergenin sezbeý qaldı,
«Kimlersiz?» dep dawırıq saldı.

Áste jelpip samal esti,
Kórge elesletti keshti,
Qustıń qanatınıń sesti,
Pır-pırlaǵan estildi,
Bálki olar úrkip ketti.
Biraq, baxıt púrkip ketti.

Soqır kewli suwday tasıp,
Ayaqların ǵaz-ǵaz basıp,
Kishkene bir dóńnen asıp,
Keldi úlken Bayterekke,
Alistan samal shaqırǵan,
Neler kúsep tur taqırdan?!

Demegen bara jabısıp,
Tuwısqanıday tabısıp,
Japıraqların kózge basıp,
Qarap edi átirapqa,
Óz-ózinen hayran qaldı.

Sarras bolğan tañnıñ aldı,
Nayzağayday janıp-sónip,
Keñ dúnyam qayta kórip,
Belge jashıq quwat enip,
Aytqan jerden tawıp tastı,
Palbulaqtıñ kózin ashtı.

IV

Ótsedağı talay kóp dáwrın,
Tap sol jerden bir ullı kárwan,
Ótedi eken júklerin artıp,
Talay qullar túyesin tartıp.
Sol kúni de batısqa qaray,
Ağılıptı kárwan bir talay.
Demegeniñ bılğap qurashın,
Shaqıradı sermep qulashın,
«Bul ne?» desip kárwan basılar,
Hám oylanıp basın qasınar:
«Joq edi goy adam bul manda,
Urı me eken yaki shaytan ba?
Ne bolsa da barıp bileyik,
Bir jol bolsın sorap kóreyik».

Kelip olar esten tanadı,
Móldir bulaq jılwalanadı.
Tariyxlardan hesh esitpegen,
Demegendi «Qıdır ma?» desip,
Sálem berdi túyeden túsip,
Barlıq kárwan toqtap dem aldı,

Hám meslerin toltırıp aldı,
Sol waqları kárwan basıǵa,
Qayǵıların túsken basına,
Aytıp berdi, biraq jasırdı,
Kór bolǵanın, esitken sırdı,
Shıǵarmadı hárgiz tisinen,
Ayırsa da ashlıq esinen,
Sóz qısqası sol kún dem alıp,
Aql-huwshı qayta jıynalıp,
Túye minip Demegen paqır,
Kárwan menen atlandı aqır.
Úsh kún duzın tatıp dalanıń,
Dárwazasın kórdi qalanıń,
Keldi mine kárwan sarayǵa,
Tastan qalap salınǵan jayǵa,
Alǵıs aytıp kárwan basıǵa,
Kóshe aralap ketti asıǵa.

V

Sol kúni dalada jattı,
Aǵarańlap tań da attı,
Qapa bolıp oyǵa battı,
«Jat úlkege keldim qaydan?»—
Dep zarlandı turıp jaydan.
Bir waqları jarshı sestı,
Tań perdesin tilip ketti:
«Tıńlańızlar xalayıqlar,
Patsha inam ılayıqlar,
Kópke belli xannıń ulı,
Baqshadaǵı jalǵız gúli,
Jeti jıldan berli qáste,
Kúnnen-kúnge túser páske,
Porxan, táwip, molla bolsań,
Isenimli jolda bolsań,
Aldın dárgahtan ótesiz,

Keyin barıp em etesiz.
 Bolsa eger emiñ jalğan,
 Eskertemen sizge aldan,
 Xan buyırǵı basın keter,
 Bir bende dúnyadan óter.
 Eger qonsa etken emiñ;
 Jarım xanlıqqa jetkeniñ....»,
 Onnan arman turmay kútip,
 Xan sarayǵa bardı jetip.
 Xızmetkerden xabar etip,
 Shaqırıldı xan taxtına,
 Kúni tuwıldı baxtına,
 Bunday jaydı qaydan kórgen,
 Altın menen puw berilgen,
 «Báلكim, ol dúnyada júrmen»,—
 Dep oyladı óz-ózinen,
 Isenbedi óz kózine:
 Taxt aldında basın iyip,
 Xanniñ shapanınan súyip,
 Biraq, ishtey qabaq úyip,
 Kútip turdı onıñ sózin,
 Jawtañlatıp eki kózin,
 Xan qayǵılı sóz basladı,
 Betke tamıp kóz jasları;
 — Táwip, meniñ jalǵız balam,
 Jaw alalmas berik qalam,
 Jeti jıldıñ júzi boldı,
 Kewlime qayǵı toldı,
 Talay táwip emler etti,
 Ázel bergen antım solay,
 Pursat bereyin bir talay,
 Jas ekenseñ oylanıp kór,
 Onnan soñ barıp juwap ber.
 — Taqsır, talaydan kórerimen,
 Erte me, kesh pe ólermen,
 Maǵan túye tawıp beriñ,

Hám háptelik azıq berin.
Dúz shóbinen dári isleymen,
Sonıń menen alaslayman,
Inshalla dawa bolar,
Gamlı kewlin sawa bolar...

VI

Xannın qasında wázirler,
Ne kerek bárin házirler,
Xannan buyırıq bolǵannan soń,
Aytqanların bárjay etti,
Jas táwiptin kewli pitti.
Tús qayta atlandı jeke,
Jalgız túye minip tek te,
Ózi bilgen Bayterekke,
Qula dúzde jortıp barar,
Kórgen adam hayran qalar.
Úshinshi kún tańın aldı,
Palbulaqqa jetip bardı,
Hám de túyesin suwǵardı,
Qolına qapshıǵın alıp,
Terekke jalbardı barıp:
— «Saqıy terek, sıyqır terek,
Senin japıraǵın kerek,
Menin rawshanım ózin,
Ashıldı tek sennen kózim,
Mine taǵı izlep taptım,
Dawa bol ulına shaxtin».

VII

Táwip islegen dárige,
Shomıldıriptı bérine,
Balanın kelmey kárine,

Sulıq bolıp jata bergen,
Barıp-barıp tilge kelgen.

Úsh hápte sol suwǵa juwıp,
Tazartıptı qurtın quwıp,
Xanǵa qayta ıǵbal tuwıp,
Ǵarrı júrek jasarıptı,
Quwanıshtan jas alıptı.

Úsh ay ótkende aradan,
Belgi qalmaptı jaradan,
Tuwılǵan qayta anadan,
Óz ornınan turıp ketti,
Balpañ-balpañ júrip ketti.

Xan táwipke basın iyip,
Taxtqa otırǵızǵan biyik,
«Bizge wázir bolıń» deyip,
Jaqsı sózlerin aytıptı,
Qayǵı-ǵamların joytıptı.

Depti táwip: — «Áy ullı xan,
Altın taxtıńda otırman,
Bular maǵan emes árman,
Meniń eki tilegim bar,
Bárinen de solar dárkar.
— Aytıń — der xan jerde turıp,
Táwip bolsa taxtta otırıp,
Sóz baslaptı oylap turıp:
— Meniń tiler bir tilegim,
Sháwkildep soǵar júregim,
Jurtım meniń basqa jerde,
Ǵayıptan keldim bul jerge,
Bir talapker joldasım da,
Bar edi meniń qasım da,
Adastıq biz qalańızda,

Sonı taba alarmız ba?!
Ekinshi tilegim meniń,
Xamım, rehiminizdi tógiń.
Shıǵısında qalańızdıń,
Siziń paytaxt dalańızdıń,
Úsh túnerlik asıwında,
Jalǵız Bayterek qasında,
Aǵıp jatır jalǵız bulaq,
Xanım, sózge qoyıń qulaq,
Maǵan jarlı-jaqıbaydan,
Tilek tilegen qudaydan,
Qırq úyli xojalıq berin,
Sóytip tamashamdı kórin».
Xan turıptı kóp oylanıp,
Júzinde belgi qynalıp,
Óz wázirlerine aylanıp,
Bılayınsha sóz baslaptı;
--- «Quwanışım, meniń baxtım,
Kúsh-quwatım, kózde jaqtım,
Iyesi ol altın taxttıń,
Jalǵız balamdı tiriltti,
Tilekleri bárjay bolsın,
Xızmetime kewli tolsın».
Xan lebizinen tabıldı,
Táwipke sarpay jabıldı,
«Hákim» dep húkim qaǵıldı,
Kúni tuwdı Demegenniń,
Burın júrgen jarlı edi ǵoy,
Bir shaynamǵa zarlı edi ǵoy.
Erteńine jar urıldı,
Sarayǵa adam ıǵıldı,
Jarlı, bay ma, molla, iyshan,
Ishlerinen aytıp iyman,
Mádet tilep bir qudaydan,
«Jolıqtıq bálege qaydan?!» ---
Desip óter xan soqpaqtan.

Qasın qaqpay kóshki jaqtan,
 Hákim-táwip qarap otır,
 Qaptalında nókerler tur,
 Birinshi kún kórinbedi,
 Baqlawğa da erinbedi,
 Eki kún ótip, úshinshi kún,
 Kiyimleri tútım-tútım,
 Qaydan bolsın onda kútım,
 Birew keler alshań basıp,
 Tula boyın tır-tır qasıp,
 Tanıp qaldı Sırım «dostın»,
 Dostın emes, nağız qastın,
 Bir «ım qaqtı», tuttı nóker,
 Báلكim, onıń qanın tóger?!
 Xan tağı hámirin ayttı,
 Puqaralar úyine qayttı.
 Sırım ullı xan aldında,
 «Basım bálege qaldı ma?», —
 Dep oylanıp turgán waqta,
 Tanıs dawıs kóshki jaqtan,
 Bılayınsha esitildi:
 — Saw barmısań, zańgar seniń,
 Tanı dawısımnan meniń,
 Demegenmen dúzde qalğan,
 Quday mağan miyrim salğan,
 Sağan hárgiz ókpe etpespen,
 Bir jerińdi kestirmespen,
 Azabın tatıp bul joldıń,
 Házir mine hákim boldım.
 Mağan atqosshı bol dedi;
 Izletkendegim sol dedi.
 Sırım buğan isenbedi,
 Bir oy birin kisenledi,
 Demegen hesh giyne etpey,
 Hárgiz asıp-tasıp ketpey,
 Alıp bardı xan sarayğa,

Patsha inam etken jayğa.
Bir dastıqqa qoyıp bastı,
Keshte olar kóp sırlastı.
Sırım bolsa gúnaların,
Aqlağısı kelip bárin,
Qayta juwıp, shayıp atır,
Qollarınan súyip atır:
— «Demegen, keshiriń, — dedi,
Gúnamdı óshiriń» — dedi.
...Biraq, qalay hákim boldı,
Qalay soqır tawdı joldı,
Onıń aqırı ne boldı?!
Qansheili ol jalbarsada,
Hárgiz tis jarıp aytpadı,
Pikirinen hesh qaytpadı.

VIII

Báhár ayı, hawa ashıq,
Kókiregin kúnge ashıp,
Bolsadağı elden qashıq,
Ağıladı túye kárwan,
Kórgenlerdiń aqlı hayran,
Bir ullı el kóship barar,
Bilmegen bilgennen sorar,
Qız-kelinshek, bala-shağa,
Atı belgisiz qulaqqa,
Ağıladı palbulaqqa.
Bunıń bári qırq úyli jan,
Demegen xannan soragan,
Ígbal-dáwleti qaragan,
Baslap barar hákim-táwip,
Oyında joq hesh bir qáwip.
Palbulaqqa kóshtiń aldı,
Úshlenshi kún barıp qaldı,
Hákim ushın aq otawdı,

Tigipti dónniń basına,
 Jarlı menen jaqıbay da.
 Qosın tigipti hár jayǵa,
 Shadıqorram bolıp atır,
 Kewilleri tolıp atır.
 Kelesi kún táwip-hákim,
 Bılay dep shıǵardı húkim:
 «Puqaranıń biri qalmay,
 Bári Aq otawǵa barsın,
 Oylasıq bar, bos qalmasın!».

Tezden buyırıq orınlandı,
 Xalıq jıynalıp kelip qaldı,
 Sonda hákim bılay depti;
 Sóz sóylewge awız epli:
 — «Xalayıqlar, demen jalǵan,
 Xannan sizdi sorap alǵan,
 Basqa emes, meniń ózim,
 Haqıyqatdur aytqan sózim,
 Men de sizdey jarlı edim,
 Bir tislem nanǵa zarlı edim,
 Bir hádiyse sebep boldı,
 Basqa ıǵbal qusı qondı,
 Táwir etip xan balasın,
 Onnan alǵan sıyım sizler,
 Mınaw aǵıp turǵan bulaq,
 Esitpegen hesh bir qulaq,
 Usı dúzden jer ashamız.
 Salma qazıp suw ashamız,
 Hasıl topıraq dógeregi,
 Ne ekseń de kógeredi.
 Hámme qurǵın, shad jasayıq,
 Misli dáryaday tasayıq!».

Barlıq xalıq maqul desti,
 Biraq, bir ǵarrı sóz kesti!
 — Hákim-táwip tuwrı sóziń.
 Biziń baxtıımızsań óziń,

Atteñ, bizler bay emes, toq,
Gúzge jeterlik azıq joq,
Bir aytarım qulaq salıñ,
Xalıqtan aqsha jıynap alıñ,
Tariqqanda bul daladan,
Ne tabılar quw daladan?!
Birge bazargá baramız,
Kereginshe zat alamız,
— Ata, — dedi hákim-táwip,
Durıs aql ayttıñ, tawıp,
Biraq, etpeñiz hesh qáwip,
Ullı xanlıq gaziyneden,
Bizge de tilla bólingen.
Úsh jıl máwlet penen aldım,
Jamanı joq biziñ haldıñ,
Aytsam siz hayran qalasız,
Qırq túye satıp alamız.
Xan túyesin qaytaramız,
Sonınday bay el bolamız...
Xalıq turıp qullıq ayttı,
Hákim óz úyine qayttı.

IX

Kóriñ sizler káramattı,
Uyqı buzılıptı tatlı,
Ashshı dawıs shırlap qattı,
Qara túndi tilip ketken;
Hámme shıǵıptı daláǵa,
Garrı, kempir, jas bala da.
Hákim-táwip te sasıptı,
Keyin kókiregin basıptı,
Barıp kórpesin ashıptı, —
«Tur-tur» salıp qarañǵıda.
Sırımnıñ joǵın kóripti,
Jasıl túskendey bolıptı,
Qazna-qorjıńǵa asılsa.

Túsken jasıl ol jasıl ma?!
Quw qazıq tur «ayırıldıń», dep,
«Qanatıńnan qayırıldıń», dep.
Ózin sırtqa qaray attı,
Kóp alaman qorshap aptı:
— Tuwısqanlar, urı qashtı,
Quwıńlar! — dep dawırıq saldı,
Qıyan-kesti bola qaldı,
Kimi túye, kimi eshek,
Er adam bolsa eresek,
«Ol gázzaptı tutıw kerek?!» —
Desip juwırdı tum-tusqa...

X

Tań bozarıp atqan waqta,
Jetip keldi awıl jaqqa,
Urı tapsırıldı xalıqqa,
Ayaq-qolı baylanıptı,
Xalıq qur bolıp aylanıptı,
Nárse qalmay jıynalıptı,
Kelgendey-aq tamashağa.
Hákim-táwip baslaptı sóz,
Qadalıptı júzlegen kóz,
Bul saparı sır giznemey,
Keleptiń ushın izlemey,
Barhq sırın aqtarıptı,
Hámmeler hayran qalıptı:
Qalay elden shıqqanlıǵın,
Qalay soqır bolǵanlıǵın,
Ishke dártke tolǵanlıǵın;
Hátte, terektiń sırların,
Qásiyeti bar qusların,
Bárin-bárin sóz etipti,
Xalıqtıń húkimin kútipti.
Húkim bılay oqılıptı:
— Doslıqtıń qádirin bilmegen,

Jaqsılıqtı kózge ilmegen,
Onıń menen de turmaǵan,
Xalıqtıń baylıǵın urlaǵan,
Iplas qara júrekke,—
HÚKIM, ASÍLSÍN TEREKKE!
Turgan xalıq ǵawlap bastı:
Aparıp terekke astı,
Tap sol waqta qap-qara nur.
Átirapqa shashılıptı,
Keyin taǵı ashılıptı,
O káramat, bul ne kúyik,
Ketipti ǵoy terek kúyip?!
Qoyǵanda-aq tastan quyıp:
Barlıq xalıq telmirip tur,
Asqan óliktiń eti joq,
Salbırıp tur súyegi tek.
....Qaytıp terek jasarmaptı,
Onda káramat qalmaptı.
Xalıq ta onsha eske almaptı,
Terek shabılıp joq bolǵan.
Bul hádiyse umıt bolǵan.
Tap sol gúzde egin bolıq,
Bolǵan hár masaǵı tolıq.
Jıynap alǵan zorǵa orıp,
Diyqanlar kóp bayıp ketken,
Dańqı biraz jerge jetken.
Kóp jıl ótpegen aradan,
Awılǵa dáwlet qaraǵan,
«Hákim-táwip jurt sorǵan,
Mákanǵa kóship barayıq»,—
Desip jurtlar lek-lek bolıp,
Aǵılǵan dúzge qaladan,
Onıń xalqı teńlik bolǵan,
Hárgiz mush jemegen zordan,
Qutilǵan bir qápes tordan,
Dım ájayıp zaman bolıp,
Táriyp oqılǵan atına,
JETKEN ULLÍ MURATÍNA.

MAZMUNÍ

QOSÍQLAR

Bızın atam	3
Urıstı	4
Ótirikshi Otızbay	4
Úsh erinshek	5
Kim kúshli?	6
Mazasın ayt, mazasın!	7
Reńler	7
Kimniń eli sulıw!?	7
Hókki tayaq	8
Kishkene diyqanlar	9
Quwırshaq	9
Kim bolsam eken?	10
Moyınlaw	10

TÁBIYATQA SAYAXAT

Báhár	11
Jaz kelse	11
Toǵay bolsın dalamız	12
Terek	12
Ópepek	12
Toqıldawıq	13
Átshók	13
Qurqıltay	13
Zamarıq	14
Muzǵalaq	14
Bul qanday bala?	14
Asan menen Dosan	15
Jel ókpe	15
Eki qızdın dawı	16

RÁWIYATLAR, ÁPSANALAR, ERTEKLER

Ana mehiri	17
Qanaat haqqında ráwiyat	18
Eki qazı haqqında ráwiyat	20
Doslıq haqqında ápsana	22
Ádil Qutlıq xan haqqında ápsana	28
Gúldirsın ápsanası	33
Órmekshi hám shıbın haqqında ańız	37
Aqıllı qız haqqında ertek	41
«Eńseli batır» haqqında ertek	48
Erbarmaq haqqında ertek	52
Jaqsılıq hám jamanlıq haqqında ertek	59

ISBN 978-9943-5053-7-7

9 789943 505377

«QARAQALPAQSTAN»